

tien hekwerken

een feest
van diversiteit

De Roze Hallen

Het huis waar wij willen wonen

Dit pand is gebouwd door vrouwen en mannen uit de LHBT-gemeenschap op initiatief van outForever.

September 2018

inleiding

Als je het niet weet, zie je het niet - het kunstwerk aan De Roze Hallen aan de Amsterdamse Bilderdijkkade. Wijst iemand je erop, dan blijk je, onbewust, toch iets te hebben geregistreerd. Iets vertrouwds, maar ook iets ongewoons. Het kunstwerk huist namelijk in de tien balkonhekjes aan de voorgevel van het complex. Ze zijn allemaal verschillend en vertellen over de bewoners van de appartementen. Het is buitenkunst en binnenkunst, beeldende en toegepaste kunst. Bijzonder aan het kunstwerk is de weelderige en toch bescheiden vorm. Om dat te begrijpen is het verhaal erachter belangrijk.

Dit boekje beschrijft twee projecten. Een kunstwerk dat op een bijzondere manier ontstond en een roze zelfbouw complex, waarin negentien 55-plussers individueel en gemeenschappelijk samenleven. Het begon met uitputtend vergaderen en de oprichting van een coöperatieve vereniging. Talloze vergaderingen, werkgroepen en hindernissen later zijn de veertien appartementen inmiddels gebouwd en bewoond.

zelfvoorzienend oud worden in de stad: nabuurship

Roze 55-plussers hebben niet altijd kinderen of familie op wie zij kunnen terugvallen, mochten zij hulpbehoevend worden. Verzorgingstehuizen lokken nauwelijks aan. Toen de gemeente Amsterdam in 2014 een vijftal zelfbouw kavels aan de Bilderdijkkade uitgaf, bleek er één gereserveerd voor 55-plussers. Karleen Veenker van de organisatie *outForever* sprong er vrijwel onmiddellijk op in. *OutForever* ijvert al sinds 2006 voor roze 55-plus woonvoorzieningen en beheert een uitgebreid adressenbestand. Er moesten minimaal tien deelnemers komen om mee te kunnen dingen. Binnen korte tijd meldden zich acht potentieel geïnteresseerden die na diverse loting- en selectieronden begin 2015 de kavel wonnen. Architecte Riëtte van der Werff, goed bevriend met Karleen Veenker en fan van het roze woonideaal, werd benaderd voor het ontwerp. Het leidde tot De Roze Hallen, een uniek appartementencomplex van veertien woningen die variëren van 54 tot 120 m². Er wonen negentien mensen.

De Roze Hallen is het eerste zelf vormgegeven lhbtj-appartementencomplex in Nederland. Misschien zelfs in Europa. Bewoner Josee Rothuizen, betrokken vanaf het begin: 'Bij de samenstelling van de groep vonden wij vooral nabuurship belangrijk: liever goede burens dan goede vrienden. We zochten een balans tussen mannen en vrouwen. Eindeloos hebben we gediscussieerd over wat we wilden

Robert Witlox
bewoner

'De waarde en kracht van professionals is essentieel gebleken. Zowel Elspeth als Riëtte hielden aan bepaalde standpunten vast. Bijvoorbeeld aan de extra hoge entree deur. Nu het klaar is, zie ik waarom: het is een mooi en harmonisch geheel geworden. Zonder hun inbreng zou het misschien te schreeuwerig zijn geworden.'

zijn als groep. Hoe gaven we dat gemeenschappelijke vorm? We wilden onze lhbtï-identiteit uitdragen, niet activistisch, maar via de dialoog. Architecte Riëtte van der Werff opperde toen al het idee van een kunstwerk om daaraan uitdrukking te geven.' Karleen Veenker valt haar bij: 'Kunst zorgt voor een surplus. Het kan een gebouw een extra identiteit geven. Wanneer de buitenkant van een pand iets 'vertelt' over de binnenkant, maakt dat een project rijker, gelaagder. Bovendien levert het kunstenaars werk op. Ook niet onbelangrijk!'

Karakteristiek voor De Roze Hallen is nabuurschap, waarin verantwoordelijkheid en zorg voor elkaar en de leefomgeving worden gedeeld en waarin 'anders-zijn' vanzelfsprekend is. Dit kreeg vorm in de gemeenschappelijke ruimte op de begane grond: een appartement met royale keukens en douche-toiletruimte. Er staan wasmachines voor algemeen gebruik, er kan worden vergaderd en gegeten. Een schuifwand deelt het desgewenst in tweeën zodat er mensen kunnen slapen. Gasten van de bewoners, maar ook familieleden en vrienden die een zieke bewoner verzorgen. En misschien zelfs buurtgenoten in acute nood. Dat gaat de praktijk uitwijzen.

roze identiteit: uiten of niet?

Het kunstwerk stond vanaf het begin op de begroting. Er waren voor- en tegenstanders. Mensen vonden het onnodig, te duur en te ingewikkeld. Er viel al zoveel te regelen. De discussie over hoe naar buiten te treden leek eindeloos en liep soms hoog op. Enkele bewoners haakten zelfs af. Sommige wilden de gevel gebruiken

Riëtte van der Werff architecte

'Het kunstwerk is mooi en individueel geworden. Het is geen zwaar, opvallend gebaar, maar een subtiele ingreep. Een aanpak die zowel bij de kunstenaar als de bewonersgroep past. En bij de architectuur van het gebouw.'

Vera Boots buurtbewoner

'Het zou vaker moeten gebeuren, deze manier van samenleven! Ik belande twee keer door een stom ongeluk voor een tijdje in een verpleeghuis, tussen de negentigjarige hetero's. Ik heb toen een roze netwerk erg gemist. Het doet me deugd dat er steeds meer initiatieven ontstaan die aan de behoefte van roze nabuurschap/familie/zorg tegemoetkomen. De gezamenlijke ruimte die ook door buurtgenoten te gebruiken zou zijn, lijkt me erg leuk. Een roze buurthuis op loopafstand... Ik zou voor een eetclub zijn!'

om de roze identiteit expliciet te uiten, anderen wilden juist anoniem en prettig wonen. Veiligheid was essentieel en het roze element mocht er niet te dik op liggen. Midden 2015 werd de kunstwerkgroep opgericht, waarin de toekomstige bewoners Josee Rothuizen, Chris van der Kroon en Adri Beers zitting namen. Rothuizen: 'Het was aanvankelijk noodgedwongen vaag. Behalve dat het kunstwerk zichtbaar moest maken wie wij zijn - een gevarieerde groep homo's en lesbo's van 55-plus - was er niets concreets. De architecte suggereerde de Franse balkons op de eerste verdieping of een verticale strook in de gevel als geschikte plekken. Het was lastig om onze gevoelsmatige ideeën te communiceren: het werd snel plat en realistisch. Maar wij geloofden erin!'

Aanvankelijk domineerde geld de discussie. Iedere bewoner zou € 1000 (moeten) bijdragen en de werkgroep zou subsidies aanvragen. Met ondersteuning van Jos Holtkamp die twee jaar optrad als externe voorzitter en begeleider van de Bouwgroep. Crowdfunding is overwogen. Ook wilde de groep aannemers benaderen voor een sponsorbijdrage of technische hulp in natura. Op een bepaald moment dreigde het kunstproject te versmallen tot een plaquette aan de gevel. Groot was de opwinding toen het Mondriaan Fonds in juni 2016 een subsidie van bijna € 30.000 toekende. Het zorgde voor een doorbraak. Rothuizen: 'Door die subsidie kreeg het project onverwacht status. Plotseling gingen mensen er in geloven!' Toen het Stadsdeel West vervolgens € 5.000 subsidie doneerde, kon de werkgroep zich volledig op de inhoud concentreren.

Twee maanden later presenteerden vier kunstenaars voorstellen. De kunstcommissie was voor

deze gelegenheid uitgebreid met Jos Holtkamp en architecte Riëtte van der Werff. Kunstenaar Elspeth Pikaar nam de balkonhekjes als uitgangspunt en gaf een overtuigende presentatie die haar de opdracht opleverde. Rothuizen: 'Omdat zij groepen mensen enthousiast kan maken voor een idee, hen meeneemt in het ontwerpproces.'

inspiratie uit onverwachte hoek

Elspeth Pikaar ontwerpt patronen waarin zij de inbreng van anderen verwerkt. Haar kunstwerken bevinden zich onder meer in schoolgebouwen en appartementencomplexen. Als projectcoördinator beeldende kunst bij Krater Theater ontwikkelde zij kunstprojecten met scholen in Amsterdam Zuidoost. Veel leerlingen hadden een Surinaamse of Ghanese achtergrond. Zij raakte geboeid door hun kleurrijke, traditionele kunstvormen die een bepaalde betekenis hebben. Pikaar: 'Zo kan de draagster van een Surinaamse hoofddoek door de bindwijze of de motieven op de stof een boodschap uitdragen. Eén bindwijze van zo'n hoofddoek heet bijvoorbeeld *Meki den taki* wat zoveel betekent als *Let them talk*.'

Ook Surinaams houtsnijwerk (tembe) zit vol betekenis. Tembe motieven vind je op de gevels van huizen in het binnenland, roeispanten, krukjes en zelfs in haardrachten. Het blijken versieringen met zeggingskracht over levenswijsheden. Ook de Ghanese, met stempels bedrukte Adinkra doeken, bevatten symboliek. Elke

Elspeth Pikaar kunstenaar

'Ik zag er aanvankelijk wat tegenop, door een wat sceptische houding van enkele bewoners. Maar de workshops maakten alles goed. Ik voelde mij een teamspeler. Ik ben benieuwd hoe de betekenis van de hekjes zich ontwikkelt. Het is goed dat iedereen er het zijne in ziet. Net als bij een Afrikaans stofontwerp: dat wordt gemaakt, gaat de markt op en krijgt dan een naam.'

stempel heeft een naam en een boodschap. De eigenaar van zo'n doek kiest de stempels meestal zelf uit. Pikaar: 'In de Bijlmer zag ik hoe vitaal beeldtaal kan zijn. Tijdens projecten met Surinaamse vrouwen associeerden zij vrijelijk en serieus bij de motieven die zij maakten. De 'naamgeving' was een belangrijk onderdeel. Zo wilde ik ook met de toekomstige bewoners van De Roze Hallen werken: beelden associëren bij begrippen die zij zelf zouden aandragen.'

kunst als bindmiddel

Na het zware, laatste kwartaal van 2016 (vergunningaanvragen, tegenslagen en dips) bleken de workshops van Pikaar een verademing. De eerste vond plaats in maart 2017 en begon met een powerpoint-presentatie. Daarin toonde Pikaar de vertelkracht van symbolen door de geschiedenis en culturen heen. Daarna vroeg zij de bewoners waaraan zij dachten bij De Roze Hallen. Zo ontstonden er begrippen als gemeenschappelijkheid, nabuurschap, coming-out, nieuwe generatie, beweging, duurzaamheid, liefde, verlangen, ontwikkeling, diversiteit tot welkom in de buurt. Bij elk begrip maakte iedereen een snelle schets. Sommigen zelfs meerdere, enkelen zelfs tien. Vrijwel direct groeide er groot enthousiasme en twintig minuten later lagen alle tekeningen als een groot inspiratieveld op tafel. Iedereen koos nu één teken voor zijn of haar balkon. Dat kon ook het teken van iemand anders zijn of een combinatie van verschillende

Tineke Kras
bewoner

'Er waren voor- en tegenstanders van het kunstproject, maar tijdens de workshops bleek dat niets in beton is gegoten - behalve dit huis - misschien. Het bleek een positief proces voor de toekomstige bewoners. De actieve workshops waren bovendien geschikt omdat er in De Roze Hallen vooral 'doeners' wonen.'

tekens. Bewoner Chris van der Kroon: 'Door de workshops werd het kunstproject plotseling concreet. Tegelijk realiseerde iedereen zich hoe belangrijk en bijzonder de gekozen thema's waren.'

Een maand later volgde een tweede workshop in galerie Beeldend Gesproken in de nabijgelegen Hallen. Alle geselecteerde tekens hingen aan de wand, wat leidde tot nieuwe gedachtewisselingen. Bewoners die niet bij de eerste workshop waren, deden alsnog mee, nieuwsgierig geworden door de enthousiaste verhalen. Ieder maakte nu een definitieve keuze voor zijn of haar balkon. Deze ontwerpen werden vervolgens uitgesneden en daarmee gingen de deelnemers puzzelen tot er 'patronen' ontstonden. Tenslotte maakte iedereen een zeefdruk van zijn of haar gekozen ontwerp.

Net als de subsidies betekenden de workshops een keerpunt in het kunsttraject. De enthousiast geworden deelnemers waren trots op hun ontwerp: 'Kijk, dit wordt mijn hekje!' Bewoner Bert Mellink bewondert de aanpak van Pikaar. 'Elspeth had de regie stevig in handen, maar liet iedereen voldoende ruimte. Aanvankelijk hoefde er van mij geen kunst op de gevel. Achteraf ben ik blij dat er zoiets moois is ontstaan door onze gedreven kunstwerkgroep!'

Jos Holtkamp
externe voorzitter
en begeleider van de
Bouwgroep

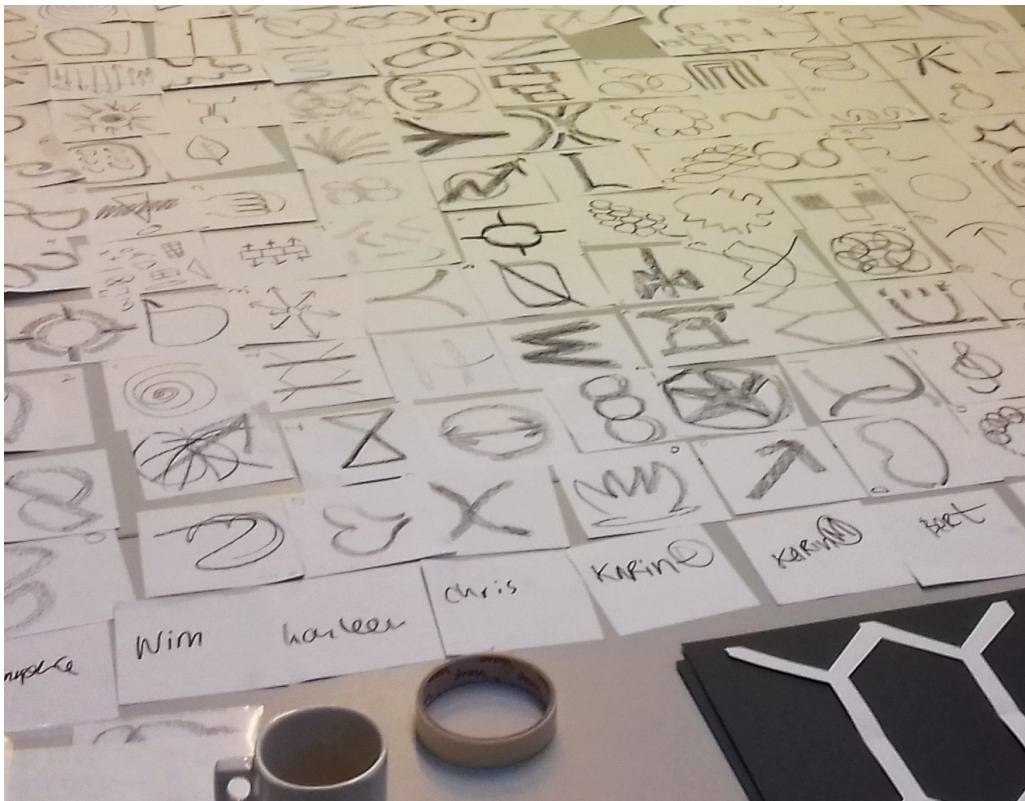
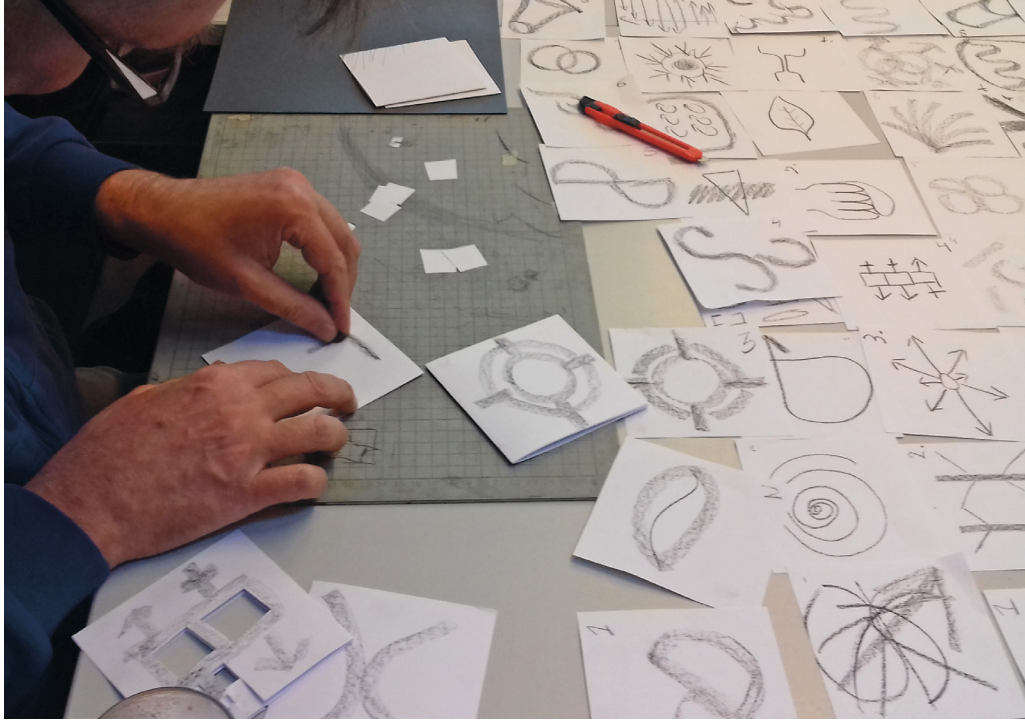
'Bij De Roze Hallen komen twee zaken bijeen: het realiseren van een eigen woning in een gemeenschappelijke nieuwbouw en het ontwikkelen van een nieuwe wijze van nabuurschap voor ouder wordende lhbt'ers. Waar traditionele zorgconcepten verdwijnen, is het een uitdaging andere vormen van burenhulp te organiseren. Een gedeelde maatschappelijk geschiedenis van achterstelling en bevrijding kan daarbij inspirerend werken.'

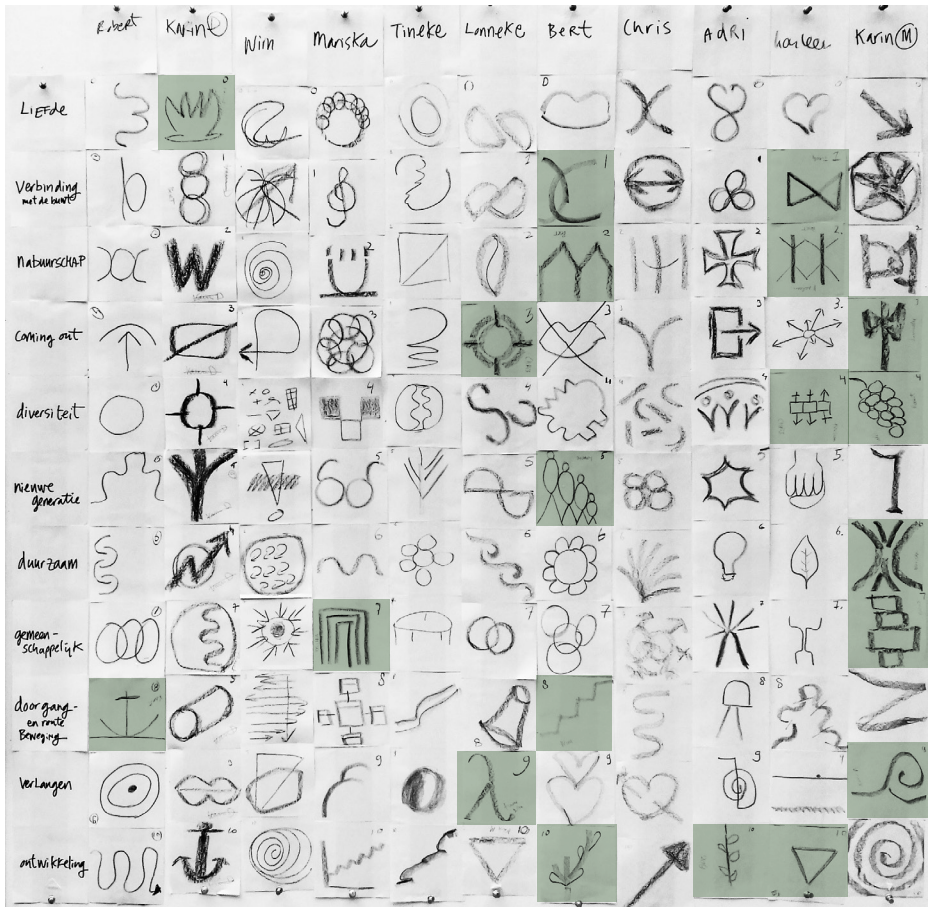
Peter de Ruyter
COC Amsterdam

'In Nederland ontwikkelen senioren allerlei manieren om gemeenschappelijk te wonen. Maar een roze variant zoals De Roze Hallen ken ik niet. Daarom vind ik het een bijzondere aanvulling. En een voorbeeld voor anderen. Ben erg benieuwd hoe de bewoners het samenleven gaan invullen. Het sterk persoonlijk gekleurde kunstwerk vind ik een subtiel en leuk idee.'

Linker kolom,
van boven naar onder:

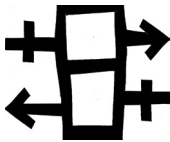
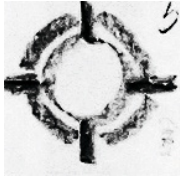
- liefde
- verbinding met de buurt
- nabuurschap
- coming-out
- diversiteit
- nieuwe generatie
- duurzaamheid
- gemeenschappelijkheid
- doorgang, beweging
- verlangen
- ontwikkeling

Karin Mulder
bewoner

'Het is veel mooier geworden dan ik verwachtte. Elspeth heeft onze tekeningen subtiel en harmonisch bewerkt. Dat maakt de balkons rustiger, duurzamer. Dat je de symboliek niet direct kunt lezen, is goed want dat geeft je iets te denken. Als je de hekken ziet, denk je: er is iets, maar je weet niet direct wat.'

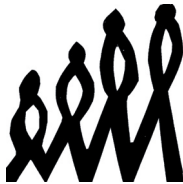
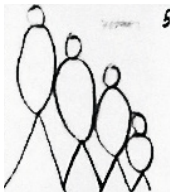

Danny Westendorp
bewoner

'Ik heb de workshops niet meegemaakt omdat ik later bij De Roze Hallen kwam. Ik vind de kunst industrieel verwerkt in de gevel waardoor het karakter perfect aansluit bij de uitstraling van het pand. En de betekenis van de kunst is een weerspiegeling van de waarden waar wij voor staan.'

José Schiphorst
directeur kunstuitleen
galerie Beeldend
Gesproken

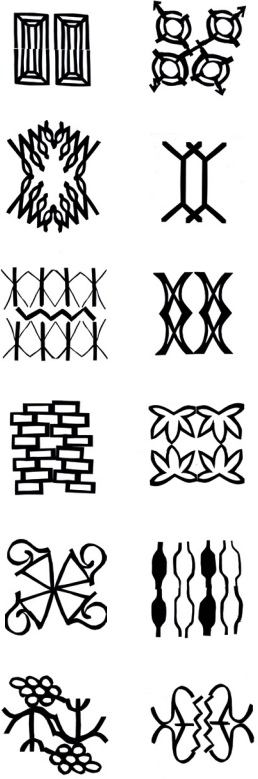
'Ik vind het kunstwerk erg mooi en subtiel. Het werkt beter, prettiger dan een groot kunstwerk aan de gevel.'

Bert Mellink
bewoner

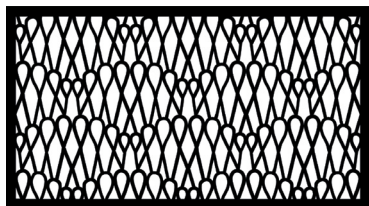
'Wonend aan een Amsterdamse gracht zag ik veel mooie grachtenpanden omdat men er in het verleden hard aan werkte mooie gevels te maken. Het kunstwerk van Elspeth heeft echt iets toegevoegd aan het ontwerp van onze architect met als resultaat een supermooi, modern grachtenpand.'

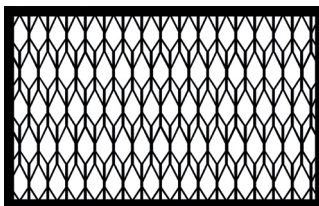

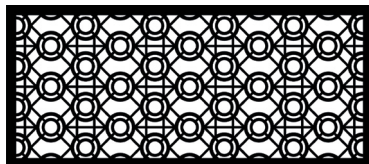

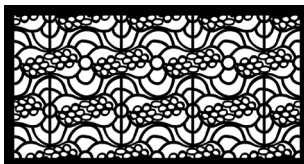
Nieuwe generatie
Lonneke & Tineke

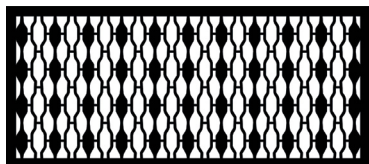
Nabuurship, doorgang
Josee & Karleen

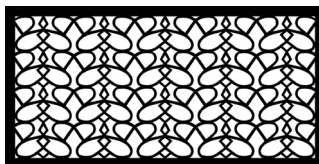
Coming-out, diversiteit
Chris

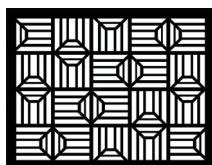
In beweging, gemeenschappelijkheid
Robert

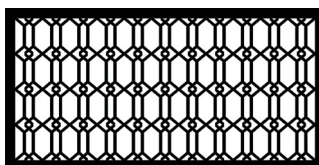
Verbinding met de buurt
Leo & Rob

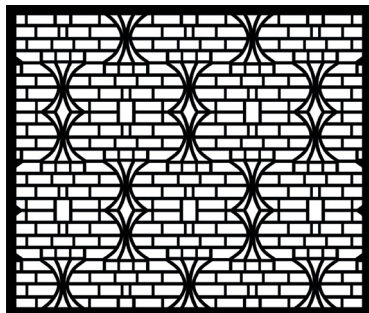
Verlangen, doorgang
Adri & Wim

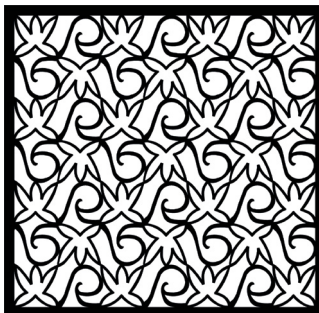
Gemeenschappelijkheid
Mariska & Jacq

Nabuurship
Bert

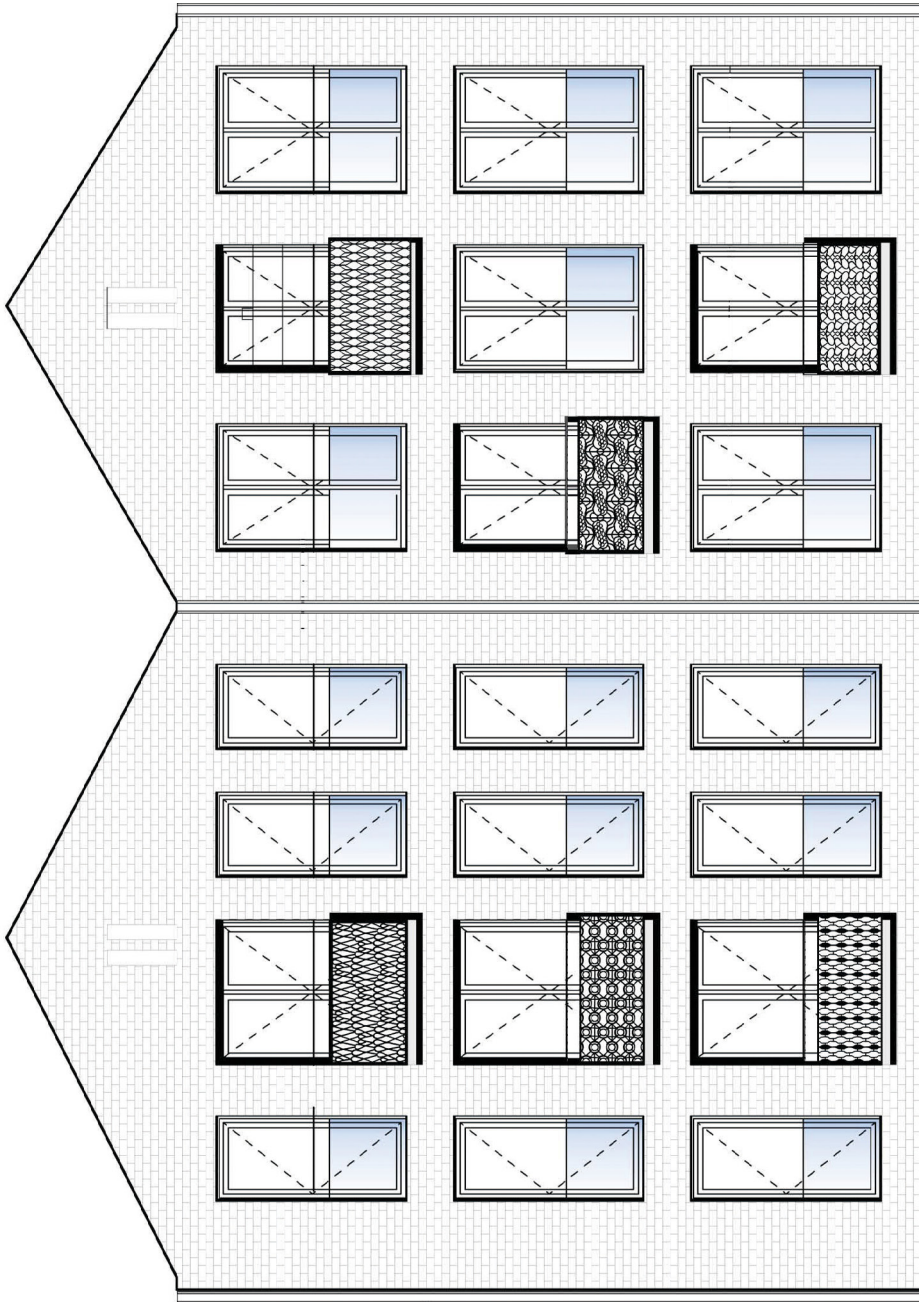

Gemeenschappelijkheid, duurzaamheid
Karin D & Karin M

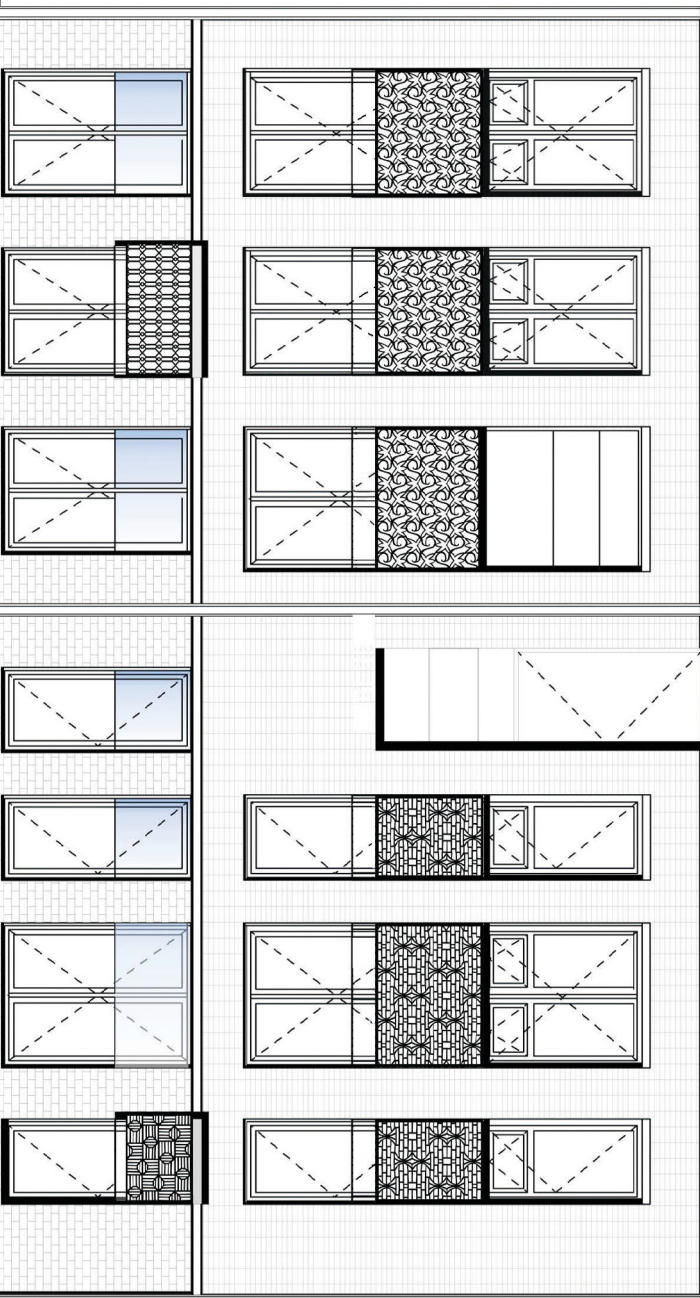

Liefde, verlangen
Karin M & Karin D

kunstwerk
 tien hekwerken
 Elspeth Pikaar

oplevering 2018

materiaal en techniek
 staal 5 mm,
 gelasersneden en
 gepoedercoat

kleur RAL 7024

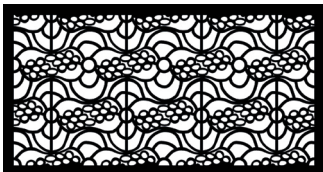
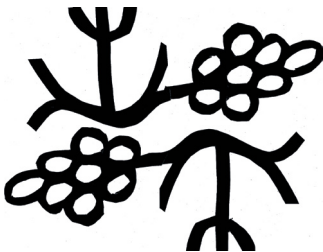
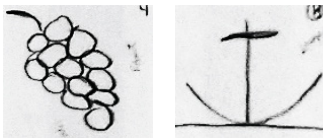
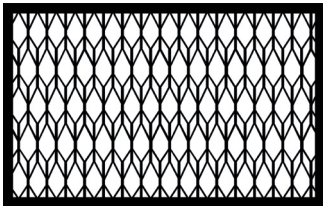
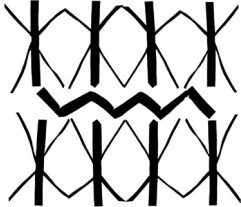
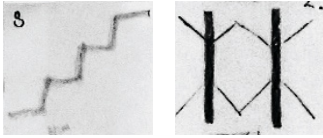
afmeting hekjes links
 van boven naar onder, b x h
 1802 x 1000, 1802 x 800,
 1802 x 800, 1032 x 800,
 1031 x 1537, 1802 x 1537,
 1032 x 1537

afmeting hekjes rechts
 van boven naar onder, b x h
 1582 x 1000, 1504 x 800,
 1582 x 800, 1582 x 800,
 1802 x 1537, 1582 x 1537,
 1582 x 1537

eenheid in verscheidenheid

Verrassend is de verscheidenheid van tekens en de variatie in diepgang. Rob van Wanrooy en Leo Vriend kozen 'welkom in de buurt' en maakten een snelle schets van een bierflesje. Gasten bied je immers een drankje aan. Pikaar bewerkte deze schets tijdens het zeefdrukken zodat er in de 'tussenruimte' vanzelf gestileerde wijnglazen verschenen. Josee Rothuizen en Karleen Veenker combineerden in hun balkon twee thema's. Bij 'nabuurschap' zijn dat twee gestileerde mensfiguurtjes die elkaars hand vasthouden. 'Beweging' kreeg de vorm van een continu doorlopend trapje.

Robert Witlox koos het teken voor gemeenschappelijkheid: een mensenmenigte. Dat kun je echter ook lezen als een druiventros. Witlox: 'Die symboliseert voor mij wijn, rijping, thuiszijn, gastheerschap, ontmoeting. Ik heb dit gecombineerd met een gestileerd zeilschip. Dat staat voor: erop uit trekken, ontdekken en misschien ook wel eenzaamheid. Het eerste is statisch, het tweede dynamisch. Het zijn tegengestelde energieën, tekens, die om een anker vragen. De mast van het zeilschip zou je als dat anker kunnen lezen. De waarheid ligt voor mij in de combinatie.' Zo symboliseert zijn balkon zijn woonsituatie: hij is graag thuis, maar trekt er net zo graag op uit.

Jeroen Boomgaard

Lector Art & Public
Space, Gerrit Rietveld
Academie, Amsterdam

'De Roze Hallen past in de trend van de zogeheten 'commons': groepen mensen die zich verenigen om samen iets te realiseren. Zij delen een bepaalde cultuur en die is medebepalend voor hun identiteit. De vraag is dan: hoe deel je die cultuur met derden? Hoe maak je zo'n meestal exclusieve cultuur meer inclusief? De bewoners van De Roze Hallen deden dit via het kunstwerk aan de gevel. Kunst in de openbare ruimte dus. Deze beweegt zich altijd in het grensgebied tussen begrip en onbegrip. Er is veel mogelijk, maar mensen moeten er wel 'toegang' toe krijgen. Er moet iets zijn dat hen nieuwsgierig maakt. Om de symboliek te begrijpen moet er een 'tussenslaag' zijn die de symboliek duidt. Anders lopen passanten eraan voorbij. Het komt mij voor dat die tussenslaag in het kunstwerk van De Roze Hallen ontbreekt.'

De geselecteerde tekens vormden de 'bouwstenen' voor de hekwerkjes. Na de workshops schakelde en reeg Pikaar deze aaneen tot speels gestileerde composities. Deze legde zij aan de bewoners voor, wat soms leidde tot kleine aanpassingen. Daarna werden de ontwerpen omgezet in digitale bestanden om te worden uitgesneden in staal. Na dit lasersnijden zijn ze behandeld en gepoedercoat in een kleur die overeenkomt met de kozijnen. Het kunstwerk vormt daardoor een subtiel onderdeel van het gebouw, precies wat de bewoners voor ogen stond. Aan de zijkanten zijn, ter beveiliging, diagonale strips geplaatst.

Elspeth Pikaar: 'Het kunstwerk visualiseert waar de bewoners, ieder voor zich en als groep, voor staan: zorg voor elkaar en de leefomgeving. Elk balkonhek markeert de grens tussen privé en openbaar. Vanaf de straat zie je ze als een geheel, vanuit de woningen ieder hek afzonderlijk.'

Lucie Gunsing
Oranje Huis Amsterdam

'Mooi dat De Roze Hallen er nu zijn. Jammer dat het nog zo'n uitzondering is, het zou gewoner moeten zijn. Tegelijkertijd gun ik het ook mensen met een wat smallere beurs. Ik zou het in de toekomst zeker ambiëren.'

'Het kunstwerk vind ik mooi, het past in het geheel. Ik merk dat ik het leuk vind dat het 'roze' wordt uitgedragen. De regenboog vlaggen tijdens de Pride week waren super. Dit mag regelmatig terugkeren en dat het dan ook duidelijk is waarom.'

Ada Twisk
buurtbewoner

'Bijzonder aan het kunstwerk vind ik de gekozen thema's. Ze laten zien dat iemand méér is dan alleen maar gay. Die diversiteit en de individualiteit van de bewoners is mooi verwerkt in de hekjes: allemaal verschillend maar toch één geheel!'

'Ik woon vrijwel om de hoek en vind het een aangenaam en vertrouwd idee: een roze woongroep, zo dichtbij. Ik juich het toe dat mensen zich organiseren rond hun identiteit of levenswijze. Sommigen vinden dat discriminerend, ik niet, het gebeurt overal in de maatschappij.'

'Ik ben in deze buurt actief in het roze-stadsdorp-netwerk. Het lijkt mij geweldig om samen te werken met De Roze Hallen. Misschien een paar keer per jaar iets organiseren in hun gemeenschappelijke ruimte? Roze borrels, films, muziek- en discussieavonden rond een roze thema? Zo kan er verbinding ontstaan.'

het bouwproces

Iedere bewoner van De Roze Hallen benadrukt het: wie zelf wil gaan bouwen bedenke zich twee keer! Het is intensief, een baan erbij. Het vraagt deskundigheid, uitputtend overleg en talloze vergaderingen. Over de financiën en de bezetting, de planning, een plan van eisen en een plan van aanpak. Bovendien eiste de gemeente dat het complex energieneutraal werd. Ook juridisch moest veel worden vastgelegd, zoals de oprichting van de Coöperatieve Vereniging, de splitsingsakten, de overeenkomsten met de aannemer etc. Een extra complicatie was dat 55-plussers, vlak voor hun pensioen, lastiger een hypotheek krijgen. Ook waren er potentieel meer mannen dan vrouwen: alsof mannen hun financiën beter op orde hebben. Iedere veertien dagen vergaderden de bewoners een hele zondagmiddag in de Bouwgroep. Daarnaast ontstonden er allerlei werkgroepen - o.a. 'verkoop', 'juridische zaken', 'kunst', 'openbare ruimten' - die steeds terugkoppelden aan de Bouwgroep.

Architecte Riëtte van der Werff: 'Zelfbouwgroepen moeten altijd een professional in de arm nemen. De gemeente is uitzonderlijk streng. Ze wil voorkomen dat zelfbouw kavels door projectontwikkelaars worden ingepikt en tegelijk garanderen dat er veilig en solide wordt gebouwd.'

De Werff Architectuur maakte samen met Joke Vos Architecten het ontwerp voor De Roze Hallen. Toen bewoners vroegen wat zij zelf aan hun gevel konden meeontwerpen, suggereerde

Rob van Wanrooy
bewoner

'Ik heb van dit proces geleerd dat dat zinnetje "dat kan niet, meneer!" relatief is. Aannemers en andere partijen roepen dat al snel. Maar zodra je erin duikt, blijkt wel veel te kunnen.'

zij een zone in de gevel, waarin de groep haar lhbt-identiteit zou uitdrukken.

stedelijk weefsel

De Roze Hallen was een zelfbouwkavel, maar de vrijheid om zelf te ontwerpen kende beperkingen. Allereerst lag het bouwkavel midden in een bestaand, negentiende-eeuws stedelijk weefsel. Daarom waren er beeld- en welstandseisen, beschreven in een flink aantal brochures. Zo moesten de panden een klassieke indeling krijgen: een royale plint op de begane grond, een krachtig middendeel en een puntvormig dak van vastgestelde hoogte. ('pakhuis-uitstraling'). De gevel moest in rode baksteen worden uitgevoerd. 'Toch werd het een groene steen.' zegt Van der Werff. 'Dat paste beter bij de groene staalconstructie van de Hallen en de balkons aan de tuinzijde.'

Ernstiger was dat de kavel onderdeel vormde van al gerealiseerde nieuwbouw op de locatie. Er moest worden gebouwd op een bestaande parkeerkelder. Van der Werff: 'Dit betekende dat de parkeerplaatsen, bergingen, liftschachten en de trappen op de begane grond allemaal vastlagen. Een aanzienlijke beperking dus, niet de vrijheid die je bij zelfbouw voorstelt!'

Van der Werff: 'Wij wilden een volume ontwerpen waarbinnen iedereen de vrijheid kreeg eigen woonwensen vorm te geven.' Door een staketsel van verticale en horizontale draagbalken konden bewoners schuiven met binnenmuren omdat deze niet dragend waren. Aanvankelijk bemoeide Van der Werff zich ook met de indeling van elke woning. Toen veel bewoners een eigen

Monique Groenendaal
De Klinker,
woonzorgcentrum en
Huis van de Buurt

'Ik leerde De Roze Hallen kennen omdat de Bouwgroep vanaf het begin in een van onze zalen vergaderde. Ik vind het een ideale vorm van samenleven en was graag ingestapt, maar helaas: ik ben niet roze. Het kunstwerk vind ik mooi, modern en passend. Geen eenheidsworst.'

'Als Huis van de Buurt organiseren wij allerlei activiteiten en dagbestedingen voor buurtbewoners die hier ook iets kunnen drinken of lunchen. Na de opening van De Roze Hallen gaan we snel praten hoe we kunnen samenwerken.'

interieurarchitect meebrachten, beperkte zij zich tot het casco en de openbare ruimten. Bewoner Karin Mulder: 'Riëtte had eindeloos geduld. Maar toen het bestek halverwege 2016 moest worden afgerond, hakte zij de laatste knopen onverbid- delijk door.'

In december 2016 was de financiering van tien appartementen rond en droeg de gemeente de grond over aan de CV. De bewoners sloten ieder afzonderlijk een bouwcontract af met de aan- nemer terwijl de CV het risico van de openbare ruimten droeg. Na de start van de bouw (februari 2017) vond er tweewekelijks overleg plaats in de bouwkeet. Karleen Veenker was daar samen met een ander lid van de Bouwgroep altijd bij aanwe- zig, plus de projectleider, de architect, mensen van de aannemer en medewerkers van techni- sche installatiebureaus. Het leidde tot originele oplossingen. Voor vijf zelfbouwkavels zouden er vijf aannemers kunnen gaan werken. Door al het materieel zou het dan aan de voorzijde onwerk- baar worden, ook omdat er aan de achterkant geen bouwkraan kon staan. Gezamenlijk is er- voor gezorgd dat twee aannemers, Botbouw en Lokhorst, vier kavels gingen bouwen en is het betonstorten voor deze vier kavels uitgevoerd door één bedrijf.

geen appartement identiek

Van der Werff: 'Het intensieve proces resulteer- de in een bijzonder appartementencomplex. Allereerst is er de niet-standaard ruimte voor ge- meenschappelijk gebruik. Verder is ieder appar- tement echt verschillend. Bewoners bepaalden zelf de indeling van hun woning en de plaatsing

José Schiphorst
directeur kunstuitleen
galerie Beeldend
Gesproken

'Deze manier van bouwen en samenleven vind ik fantastisch. Ik denk alleen dat het niet eenvoudig is om zoiets tot stand te brengen. Ik bedoel dat de mensen die dit oppakken, de weg moeten kennen en weten hoe je zoiets ontwikkelt. Voor een selecte groep mensen, dus.'

'Ik hoop dat het nabuurschap echt van de grond komt en wil daar met Beeldend Gespro- ken graag aan bijdragen. We zouden in onze ruimte workshops en lezingen kunnen organiseren of De Roze Hallen een podium geven waar zij kunnen vertellen over hun project.'

Cornald Maas
presentator/schrijver

'Ik vind het altijd mooi wanneer mensen iets van zichzelf uitdrukken. Dat is in het kunstwerk van De Roze Hallen goed gelukt: het is elegant en luchtig, het is niet opdringerig en de bewoners hebben hun persoonlijke waarden erin gelegd. Ik hoop dat het trendsettend wordt, laat het een inspiratie zijn voor anderen!'

van keukens, sanitair en scheidingswanden. Ook de positie van ramen en balkons varieert.' Zelfs de kleinere appartementen ogen ruim omdat de eigenaars inventieve oplossingen bedachten. Zoals mobiele boekenkasten die ook als slaapkamerwand dienen.

Voor aannemer Bot Bouw was het kunstproject niet zonder problemen. De openingen in een balkonhek mogen volgens het Bouwbesluit maximaal tien centimeter zijn. Katten en kinderen raken er dan niet in verstrikt. Maar omdat het een zelfbouw kavel betrof, is het bouwbesluit verruimd vanuit de gedachte dat particulieren zelf verstandige keuzes maken. Openingen tot twintig centimeter bleken toegestaan en dat gaf speelruimte. Omdat de aannemer geen enkel risico wilde lopen, stond hij er op beschermend glas voor de hekjes te plaatsen. Als compromis zijn toen de voorzieningen voor glas aangebracht. Nu De Roze Hallen klaar is, wil niemand er nog glas voor. Pikaar: 'Er lijkt momenteel een soort obsessie met veiligheid.'

De belendende panden aan de Bilderdijkkade dragen namen. Die zouden verwijzen naar molens die er ooit stonden. De naam De Roze Hallen komt op de gevel, maar in terughoudende letters boven het bellenbord. Op de gevelstrook, waar het kunstwerk ooit was gepland, komt tijdens lhbt-manifestaties een verticale Rainbow banier te hangen.

Jos Holtkamp

externe voorzitter
en begeleider van de
Bouwgroep

'De Bouwgroep had behoefte aan een onafhankelijke, externe begeleider met betrokkenheid bij het roze project. In mijn werkzaamheden zit altijd een sterke object-subject verbinding: waar ik (professioneel) mee bezig ben, raakt mij ook persoonlijk.'

'Mijn ervaringen bij De Roze Hallen leerden mij dat de klassieke werkwijze van aanbodgericht ontwerpen in de architectuur- en vormgevingsbranche achterhaald is. Steeds meer mondige groepen vragen woningen die bij hun leefstijl passen en aan hun smaak voldoen. In de creatieve sector is het van belang meer rekening te houden met de wensen van geëmancipeerde opdrachtgevers. Meer vraaggericht werken dus!'

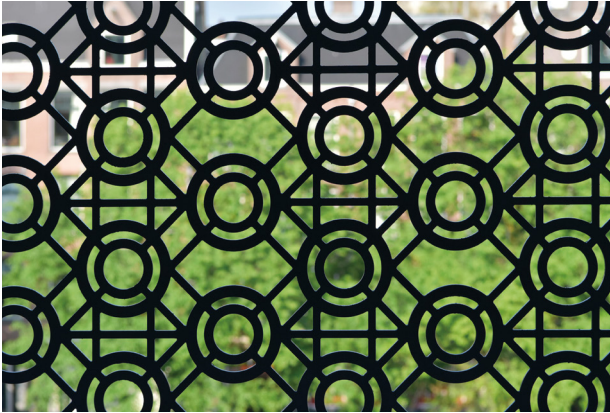
architecture parlante

Een balkon is vandaag de dag vanzelfsprekend, maar dat was niet altijd zo. In Amsterdam verschenen de eerste balkons pas in de zeventiende eeuw. Boven de ingang van voornamelijk herenhuizen. Pas vanaf de negentiende eeuw komt het Frans balkon in zwang: een smeedijzeren hek, geplaatst voor ramen of deuren die naar binnen openstaan. De vorm van deze hekken wordt geleidelijk steeds rijker, bijna kant-achtig. Fiets maar eens door Amsterdam in de avondschemering, dan zijn ze op hun mooist. Ook bewegen zij met de mode mee: art nouveau rond 1900, art deco vanaf 1915 en daarna steeds zakelijker en functioneler. Meestal hebben de balkonhekken sierwaarde, geen symbolische betekenis. Interessant aan het kunstwerk van De Roze Hallen is dat het de lange, verfijnde traditie van Amsterdamse metalen balkons weer oppakt en er een symbolische waarde aan toevoegt. Het vertelt over de architectuur en haar bewoners en maakt van De Roze Hallen 'architecture parlante'.

Daniel Bouw
adviseur van de
kunstwerkgroep

'Ik vind het goed dat de reden om samen te bouwen en te wonen tot uitdrukking komt in de gevel. Het is voor de buitenwereld een signaal van de aard van het gebouw en haar bewoners. Het kunstwerk vind ik geslaagd. Mooi hoe het de creativiteit van de bewoners in zich draagt. Wat mij betreft had het uitgesprokener mogen zijn. De symbolen in de hekwerken zijn voor passanten niet goed 'leesbaar', maar misschien is dat ook niet belangrijk? Het belangrijkste is dat de bewoners een deel van zichzelf terugzien in hun huis.'

kunst in de openbare ruimte

Buitenkunst heeft in Amsterdam een lange traditie. Bijvoorbeeld de vele beelden van Hildo Krop op bruggen en gebouwen. Of de niet te missen kunstinstallaties in de recent geopende metrostations van de Noord-Zuidlijn. Ook Amsterdam West is rijk bedeed met kunst. Schuin tegenover De Roze Hallen staat de Ratelaar van Rob Cerneüs. Aan de 1e Constantijn Huygensstraat bouwde Hans van Bentem zijn Crystal Growth, een 25 meter hoge constructie van oplichtende 'diamanten' die tegelijk het gebouw ondersteunen. Pal ernaast, op het dak van de sociaal psychiatrische kliniek Mentrum, beklimt een mannetje een ladder naar de hemel. Het is de niet onomstreden sculptuur 'How to meet an Angel?' van Ilya en Emilia Kabakov. Aan de Kinkerstraat bracht Ruudt Peters goudkleurige mineralen aan op de gevels van nieuwbouwwoningen. Titia Ex hing haar Juicy Lights boven de Ten Katemarkt en in de Lootsstraat veranderde Sanja Medic een gevel in een boekenkast met fantasieboeken. Ook Auke de Vries, Hans van Houwelingen en Hans Kuyper werkten in de buurt. Omdat deze kunstwerken openbaar zijn, ontkomt niemand eraan. Daarom wilde de kunstwerkgroep van De Roze Hallen dat het kunstwerk subtiel en ingetogen werd.

woongroep 3.0

Als zelfbouwgroep heeft De Roze Hallen van alles meegemaakt, leuk en niet-leuk. Veel bewoners benadrukken vooral de binding van de groep en het hoge democratische gehalte. Rob van Wanrooy: 'Het is geven en nemen. Wij dachten dat het kunstwerk van binnenuit niet te zien zou zijn. We moesten even slikken toen het balkonhekjes werden in plaats van glazen relingen. Maar het resultaat is bijzonder.' Bert Mellink: 'Het was allemaal behoorlijk complex, maar het is een leuke groep mensen met grote deskundigheid. Dat was een sterke, vertrouwenwekkende troef. Het bestuur heeft bergen verzet!'

Josee Rothuizen: 'We hebben vier bijzondere en soms ook moeilijke jaren achter de rug. Met hoogte- en dieptepunten. Nu iedereen verhuisd is, blijkt er langzaam toch een 'commune-achtig' gevoel te ontstaan. Een soort woongroep 3.0, anders dan de woongroepen uit de jaren tachtig. Dit groepsgevoel wordt ook versterkt door de groepsapp en gemeenschappelijke etentjes. Iedereen wil dingen samen doen, maar zonder de eigen zelfstandigheid op te geven. We moeten dit in de praktijk ook uitvinden.'

colofon

uitgave Coöperatieve Vereniging De Roze Hallen

kunstwerk *tien hekwerken* Elspeth Pikaar

tekst Peter van Kester

tekstcorrectie Gemma Rameckers

fotografie Dominique Panhuysen

fotografie workshops Elspeth Pikaar

grafisch ontwerp studio ilse van klei

druk Impressed

architect De Werff Architectuur in samenwerking met Joke Vos Architecten

aannemer Bot Bouwgroep

fabrikant hekjes H&A Metaal

Het kunstwerk is financieel mogelijk gemaakt door

- De bewoners van De Roze Hallen
- Stadsdeel West
- Mondriaan Fonds

www.rozehallen.nl

september 2018

M
mondriaan
fonds

× Gemeente
× Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de CV De Roze Hallen.

**bewoners
september 2018**

Adri van Beers
Bert Mellink
Chris van der Kroon
Danny Westendorp
Hettie Kersten
Jacq
Jan Veerkamp
Josee Rothuizen
Karin Dieleman
Karin Mulder
Karleen Veenker
Leo Vriend
Lonneke van den Hoonard
Mariska
Rob van Wanrooy
Robert Witlox
Stefan Goossens
Tineke Kras
Wim de Klein

